

Μια άλλη συζήτηση που «μυρίζει ναφθαλίνη»: Ο Μελιγαλάς, το κονσερβοκούτι και η αναθεώρηση της Ιστορίας

Η συζήτηση για τον κομμουνισμό μυρίζει ναφθαλίνη. Ο κομμουνισμός δεν υφίσταται πια ούτε ως κοινωνική και οικονομική πρακτική ούτε ως πολιτική πρόταση ούτε ως ιδεολογικό όραμα.

Σ. Καλφάς¹

Εισαγωγικά: περί αναθεωρήσεων και της προϊστορίας τους

Λέγεται συχνά ότι το μόνο καθήκον της κάθε εποχής έναντι της ιστορίας είναι να την ξαναγράψει. Ασφαλώς ο αναθεωρητισμός μπορεί να είναι θεμιτός, ωφέλιμος και ορισμένες φορές αναγκαίος. Ο αμερικανός ιστορικός Charles A. Beard (1874-1948) ήταν ο πρώτος που ήδη από τη δεκαετία του 1930 αναθεώρησε τον κυρίαρχο μύθο της αμερικανικής ιστορίας περί των ΗΠΑ ως «απρόθυμης υπερδύναμης»: ότι δηλαδή η παγκόσμια ηγεμονία δεν ήταν κάτι που συνειδητά επιδίωξαν οι ίδιες ήδη από τον 19ο αιώνα, αλλά το ακούσιο αποτέλεσμα της αμυντικής αντίδρασης των ΗΠΑ στις επιθετικές πρωτοβουλίες άλλων κρατών, στην οποία οι Αμερικανοί προέβησαν εν ονόματι και προς όφελος άλλων εθνών. Στο ογκώδες έργο του, ο Beard έδειξε ότι η αμερικανική ηγεμονία ήταν το αποτέλεσμα συνειδητών επιλογών των ΗΠΑ που ατέρρεαν από τις αναγκαιότητες της πολιτικής οικονομίας στο εσωτερικό της χώρας, και που διατυπώθηκαν με τη μορφή διλήμματος: εμπορική και οικονομική επέκταση στο εξωτερικό ή στασιμότητα και παρακμή παγκόσμια ισχύς ή φθορά².

Εμπνεόμενος από τον Beard, είκοσι χρόνια αργότερα, ο William Appleman Williams (1921-1990) αναθεώρησε την έως τότε επικρατούσα αντίληψη στις ΗΠΑ και στη δυτική Ευρώπη περί της ατασθαλείας και ανιδιοτελούς αμερικανικής αντίδρασης στα σχέδια του Ιωσήφ Στάλιν αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο να επεκτείνει τη σοβιετική κυριαρχία σε ολόκληρη την Ευρώπη. Κατά τον Williams, οι ΗΠΑ ήταν εκείνες που χρησιμοποίησαν την οικονομική και στρατιωτική ισχύ τους αμέσως μετά το τέλος του πολέμου με σκοπό να διαμορφώσουν μια παγκόσμια οικονομική και πολιτική τάξη που θα ήταν δεκτική στις αμερικανικές αξίες και θα εξυπηρετούσε τον στόχο της αμερικανικής ευημερίας³.

Αν, όμως, αυτά είναι παραδείγματα ωφέλειμης, αναγκάιης και επιστημονικά συμπαγούς αναθεώρησης, ο ισχυρισμός περί της αναγκαιότητας να ξαναγραφτεί η ιστορία μπορεί εξίσου εύκολα να χρησιμοποιηθεί για να νομιμοποιήσει την προώθηση πολιτικών και ιδεολογικών θέσεων υπό τον μανδύα μιας επιστημοσύνης υψηλότερων –υποτίθεται– οκτανίων, την ιδεολογική χειραγώγηση της γνώσης, και βεβαίως για την άνοδο της τιμής των μετοχών φυσικών προσώπων και ιστοριογραφικών «σχολών» στο ακαδημαϊκό χρηματιστήριο.

Ένα παλαιότερο, αλλά επίκαιρο, δείγμα χρησιμοθηρικού ιδεολογικού και πολιτικού αναθεωρητισμού αφορά τις ετερείους της λήξης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1985, μετά από πρόσκληση του καγκελαρίου Χέλμουτ Κολ, ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ροναλντ Ρέιγκαν επισκέφθηκε την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας για να συμμετάσχει στις εορταστικές εκδηλώσεις για τα σαράντα χρόνια από το τέλος του πολέμου στην Ευρώπη. Οι αντιδράσεις στην επίσκεψη αυτή άρχισαν πριν ακόμη πραγματοποιηθεί. Μεταξύ των προτεινόμενων από τη δυτικογερμανική κυβέρνηση τόπων επισκέψεων, ο ένας ήταν το στρατιωτικό νεκροταφείο του Μπίτμπουργκ (Bitburg) και ο άλλος το Νταχάου. Ο Ρέιγκαν δέχθηκε να επισκεφθεί το νεκροταφείο παρά το ότι εκεί βρίσκονταν θαμμένα μέλη των Waffen-SS, μα όχι το στρατόπεδο συγκέντρωσης, με τη δικαιολογία ότι δεν επιθυμούσε να αναμολχλεύσει τα αισθήματα ενοχής των Γερμανών. Μετά τις δημόσιες διαμαρτυρίες, ο αμερικανός πρόεδρος επισκέφθηκε το στρατόπεδο Μπέργκεν-Μπέλσεν και μια βάση της Αμερικανικής Πολεμικής Αεροπορίας κοντά στο Μπίτμπουργκ, ενώ παρέστη σε τελετή κατάθεσης στεφάνου στο νεκροταφείο. Και στις δύο συνάξεις εκφώνησε λόγους στους οποίους μνημόνευσε τη συμβολή της ΕΣΣΔ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο⁵.

Δεν επρόκειτο για μια από τις πάμπολλες «ατυχείς» στιγμές του Ρέιγκαν, αλλά για μια εξαιρετικά σημαντική συμβολική χειρονομία που επιστέγαζε την προσπάθεια των ΗΠΑ και της συντηρητικής Ευρώπης στις αρχές της δεκαετίας του 1980 να αναθεωρήσουν και να αναστρέψουν –ή, τουλάχιστον, να περιορίσουν– κάποιες από τις βασικές συνέπειες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι εμφανίσεις του Ρέιγκαν στο Μπίτμπουργκ και στο Μπέργκεν-Μπέλσεν, η διαγραφή της συμβολής της ΕΣΣΔ στην ήττα της Γερμανίας, οι προηγούμενες επιθέσεις εναντίον της ως «Αυτοκρατορίας του Κακού» και ο χαρακτηρισμός των ηγετών της ως «εστίας του Κακού στον σύγχρονο κόσμο»⁶ συνιστούσαν προσπάθεια άρνησης της ιδιότητας της υπερδύναμης, την οποία η ΕΣΣΔ είχε αποκτήσει κυρίως διά της συμβολής της στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η αναδιανομή του εισοδήματος προς τα πάνω και η ταυτόχρονη μεταφορά πόρων από το κοινωνικό κράτος στους εξοπλισμούς ανέστρεψαν τα κοινωνικά και προνοιακά οφέλη που είχε αποκομίσει η εργατική τάξη μετά το 1945. Επίσης, στο στόχαστρο της αναθεώρησης βρέθηκε και η χειραφέτηση του Τρίτου Κόσμου –και αυτή μεγάλη συνέπεια των ανατροπών που επέφερε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος– όταν η κυβέρνηση Ρέιγκαν όχι μόνον αρνήθηκε τη διαπραγμάτευση μιας νέας παγκόσμιας οικονομικής τάξης που θα άμβλυne τα βάρη του υπερχρεωμένου Τρίτου Κόσμου, αλλά υιοθέτησε μια επιθετική πολιτική επεμβατισμού που αποσκοπούσε στην εδραίωση μιας νέας ιεραρχίας μεταξύ πλούσιων και μη κρατών στις διεθνείς σχέσεις⁷.

Το προ εικοσαετίας παράδειγμα του Ρέιγκαν επιβεβαιώνει ότι η πρόσφατη αναθεώρηση της ιστορίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου την άνοιξη του 2005, η οποία συζητήθηκε με αφορμή την 60η επέτειο από τη λήξη του, έχει παλαιότερες ρίζες, οι οποίες, αν και εμφανί-

στησαν σε διαφορετικές συγχυτικές και είχαν διαφορετικά χαρακτηριστικά τακτικής, στόχων αν πάντοτε προς την ίδια κατεύθυνση: τη σύγκριση και την εξίσωση του Φασισμού με τον Κομμουνισμό και την απόφαση περί των ποιοτικά και ποσοτικά περισσότερων, μεγαλύτερων και χειρότερων εγκλημάτων του Κομμουνισμού. Την τάση αυτή μπορεί κανείς να ανιχνεύσει ήδη από τη δεκαετία του 1930, όταν στις ΗΠΑ άρχισαν να διατυπώνονται οι πρώτες απόψεις που εξίσωναν τον Φασισμό με τον Κομμουνισμό⁸, ως την άρνηση της συμβολής της ΕΣΣΔ στη νίκη κατά της Γερμανίας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, και πιο πρόσφατα ως το μνημόνιο του συντηδού βουλευτή Γ. Λίντμπλαντ στο Συμβούλιο της Ευρώπης για την «καταδίκη των εγκλημάτων των ολοκληρωτικών κομμουνιστικών καθεστώτων». Συνολικά, η προσπάθεια αναθεώρησης περιλαμβάνει την ανακατασκευή της ιστορίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της μεταπολεμικής περιόδου, έτσι ώστε η εξίσωση του Φασισμού με τον Κομμουνισμό να εκλογικευτεί το παρόν και να διασφαλίζει το μέλλον του μετά το 1991 status quo. Το διακύβευμα είναι μεγάλο, και γι' αυτό ίσως περιτιττεύει ως λεπτομέρεια η διαμαρτυρία του ιστορικού ότι η διαστρέβλωση της ιστορίας αγγίζει τα όρια της φαιδρότητας – όπως όταν το μνημόνιο του Λίντμπλαντ κάνει λόγο για «εισβολή» του Κόκκινου Στρατού σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ενώ διαρκούσε ακόμη ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Το «νέο κύμα» και η αναθεώρηση της ιστορίας της δεκαετίας του 1940 στην Ελλάδα

Για την ελληνική ιστορία της περιόδου, η πρόσφατη αναθεωρητική τάση αφορά την αναβίωση και προβολή παλαιότερων πολιτικο-ιδεολογικών σχημάτων και ερμηνειών για την ιστορία της δεκαετίας του 1940, και ιδίως για το ζήτημα της βίας στην περίοδο της Κατοχής. Φορείς της αναθεώρησης αυτής είναι το αυτοπροσδιοριζόμενο ως «νέο κύμα» στην ιστοριογραφία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, με επικεφαλής τους πολιτικούς επιστήμονες Στάθη Καλύβα (Πανεπιστήμιο Γέιλ) και Νίκο Μαραντζίδη (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας). Η προσπάθεια αυτή άρχισε με τη μελέτη του Στάθη Καλύβα με τίτλο «Κόκκινη τρομοκρατία: η βία της Αριστεράς στην Κατοχή», η οποία δημοσιεύθηκε αρχικά στην αγγλική γλώσσα το 2000⁹, και έλαβε τη μορφή διαγγέλματος με τη δημοσίευση του προγραμματικού δεκαλόγου του «νέου κύματος» στα *Νέα* τον Μάρτιο του 2004¹⁰.

Τα προβλήματα στη μελέτη του Καλύβα περί «κόκκινης τρομοκρατίας» κατά τη διάρκεια της Κατοχής ανακύπτουν εξαιτίας από το γεγονός ότι, παρά τον γενικής εμβέλειας τίτλο της, εξετάζει το φαινόμενο της βίας στην περιοχή της Αργολίδας. Με ύψος έντονης πολεμικής, και θεωρώντας τους περισσότερους ιστορικούς που έχουν γράψει για την ελληνική ιστορία της δεκαετίας του 1940 απολογητές της Αριστεράς, η μελέτη αποφαινεται ότι η «Εαμική τρομοκρατία [...] υπήρξε κεντρικά σχεδιασμένη πολιτική (η οποία ενεργοποιήθηκε σε τοπικό επίπεδο) και την οποία ακολούθησαν με συνέπεια το ΚΚΕ και το ΕΑΜ σε ολόκληρη την Ελλάδα», με στόχο τη «διασφάλιση της συμμόρφωσης των αμάχων και [τη] μεγιστοποίηση του ελέγχου πάνω στον πληθυσμό» (σ. 175). Ο Καλύβας εντάσσει τη βία που άσκησαν τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής και τα ελληνικά Τάγματα Ασφαλείας, αλλά και τη «λευκή τρομοκρατία» κατά της Αριστεράς μετά τον Φεβρουάριο του 1945, στο πλαίσιο

σιο της «κόκκινης τρομοκρατίας», και ακόμη υπόσχεται να εξετάσει «τον βαθμό στον οποίο το πόρισμα αυτό ισχύει και για την υπόλοιπη χώρα» (σ. 162). Διακρίνει, επίσης, μεταξύ της τρομοκρατίας ως μεθόδου άσκησης εξουσίας, και της βίας ως ενός αποτελέσματος της τρομοκρατίας, τονίζοντας ιδιαίτερα το γεγονός ότι η επιτιγής τρομοκρατία δεν εμπεριέχει αναγκαστικά και τη μαζική βία, διότι ο στόχος της τρομοκρατίας είναι ο εκφοβισμός και όχι η εξολόθρευση των αποδεκτών (σ. 175).

Προσπαθώντας να εξηγήσει τον λόγο για τον οποίο κατά τη διάρκεια της Κατοχής στην Αργολίδα παρατηρήθηκε εκτεταμένη χρήση βίας από την Αριστερά, ο συγγραφέας δηλώνει ρητά ότι οι απαρχές και τα αίτια του φαινομένου αυτού αποτελούσαν την αντανάκλαση στην τοπική κοινωνία δύο εξελίξεων που είχαν σημειωθεί σε εθνικό επίπεδο: η πρώτη αφορούσε την απόφαση της δωσιλογικής κυβέρνησης της Αθήνας το καλοκαίρι του 1943 να σχηματίσει τα Τάγματα Ασφαλείας για την καταπολέμηση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, ενώ η δεύτερη αφορούσε τη μεταγενέστερη απόφαση του ΚΚΕ να εμποδίσει την εξέλιξη αυτή (σσ. 166-169). Συνεπώς, κατά τον συγγραφέα, ως τον χειμώνα του 1943-1944 το ΕΑΜ είχε εκτελέσει λιγότερους από τριάντα ανθρώπους, ωστόσο είχε επιτύχει να αποτρέψει την εκδήλωση οποιασδήποτε αντίστασης στην ισχύ του. Στις αρχές του 1944, όμως, η άφιξη Ταγμάτων Ασφαλείας στην περιοχή «πυροδότησε μια κλιμάκωση της βίας» (σ. 170). Καθώς ο γερμανικός στρατός και τα Τάγματα Ασφαλείας άρχισαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών, το ΕΑΜ και το ΚΚΕ άσκησαν εκτεταμένη βία προκειμένου να εμποδίσουν την προσχώρηση χωρικών σε αυτά (σσ. 170, 175). Αν και ο συγγραφέας αναφέρει ότι η τρομοκρατία και η βία δεν ήταν τα μόνα μέσα που χρησιμοποίησε το ΕΑΜ για την επιβολή της ισχύος του, καθώς πολλοί άνθρωποι το υποστήριζαν λόγω της ιδεολογικής φυσιογνωμίας του και της υλικής βοήθειας που πρόσφερε στις τοπικές κοινωνίες (σσ. 174-175), και επίσης ότι την πολιτική βία τροφοδοτούσαν ταυτόχρονα και σε μεγάλο βαθμό ιδιωτικές διαφωνίες μεταξύ ατόμων και άλλα μη ιδεολογικά κίνητρα (σσ. 196-199), η μελέτη αυτή ουσιαστικά επιβεβαιώνει μια θέση που είναι ήδη γνωστή: ότι, δηλαδή, το ΕΑΜ άσκησε περισσότερη βία εκεί όπου η εξουσία του συνάντησε τις μεγαλύτερες αντιδράσεις – ή, όπως το θέτει εδώ ο συγγραφέας, εκεί όπου τα Τάγματα Ασφαλείας και οι άλλες δωσιλογικές ή αντικομμουνιστικές οργανώσεις υπήρξαν ισχυρότερες και περισσότερο δραστήριες (σσ. 183-184).

Επίσης, παρά την υπόσχεση συζήτησης του τρόπου με τον οποίο η «κόκκινη τρομοκρατία» στην Αργολίδα κατά τη διάρκεια της Κατοχής αφορούσε και την υπόλοιπη χώρα, τα στοιχεία που παρουσιάζονται είναι επεικώς ανεπαρκή: ο ισχυρισμός ότι τον χειμώνα του 1943-1944 οι κομμουνιστές εξαπέλυσαν μια «εκστρατεία τρομοκρατίας», η οποία «σάρωσε» όχι μόνο την Αργολίδα αλλά «πιθανότατα ολόκληρη τη χώρα»¹¹, βασίζεται σε μια έκθεση του αμερικανού πρέσβη στην Αθήνα με ημερομηνία 16 Μαρτίου 1945 (σσ. 166, 200, σημ. 24). Επίσης, στη σ. 176 υπάρχει ένας ισχνότατος παραλληλισμός μεταξύ της κομμουνιστικής βίας στην Αργολίδα το 1943-1944 και της κομμουνιστικής βίας στην κεντρική Ελλάδα το 1947-1949 – χωρίς όμως περαιτέρω εξηγήσεις ή, έστω, κάποια παραπομπή. Πρόκειται τελικά για μια μελέτη η οποία, αν και χαρακτηρίζεται ως «πρωτοποριακή»¹² από τον βρετανό ιστορικό Μαρκ Μαζάονερ, επιμελητή του τόμου (σ. 25), εμμένει στην προσπάθεια εξαγωγής γενικών συμπερασμάτων με βάση τα στοιχεία που συνέλεξε ο συγγραφέας για την περιοχή της Αργολίδας. Η προσπάθεια όχι μόνο δεν πείθει, αλλά εμμέσως θέτει το εξής

ερώτημα: μήπως τελικά η «λениκή τρομοκρατία» εναντίον της Αριστεράς μετά το 1945 δεν ήταν παρά το φυσιολογικό επακόλουθο (και ίσως και η δίκαιη ανταπόδοση) της «κόκκινης τρομοκρατίας» που είχε ασκήσει το ΕΑΜ κατά τη διάρκεια της Κατοχής;

Παρά τις καταφανείς αδυναμίες της βασικής θέσης του, όπως αυτή εκφράζεται στο εν λόγω άρθρο του Καλίφα, η ιδρυτική διακήρυξη του απτόητου «νέου κύματος» έγινε με τον δεκάλογο που ο Καλίφας και ο Μαζάουερ δημοσίευσαν στα *Νέα* στις 20-21 Μαρτίου 2004, συνεπιχειρουόμενοι από τον Μαζάουερ. Βασικά χαρακτηριστικά του «νέου κύματος» είναι η επαναδιατύπωση της θεωρίας των «τριών γύρων» στην προσπάθεια του ΚΚΕ για τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας, η εμμονή στο σχήμα ότι ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος καλύπτει ολόκληρη την περίοδο από το 1943 ως το 1949, και η προσπάθεια ανάδειξης της «κόκκινης τρομοκρατίας» του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ κατά την περίοδο της Κατοχής ως μείζονος αιτίου της κρίσης που εκδηλώθηκε το 1945-1949¹³. Ένα τέταρτο χαρακτηριστικό είναι ο ισχυρισμός του Καλίφα ότι, «όπως είναι γνωστό [σε ποιον; από πότε?], παρά την ηττα στον Εμφύλιο, η Αριστερά επέβαλε, μετά τη μεταπολίτευση, την εκδοχή της για τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 εν είδει επίσημης ιδεολογίας»¹⁴. Απόρροια αυτής της θέσης είναι η επεικινώς αντιδεοντολογική πεποίθηση των εκπροσώπων του «νέου κύματος» ότι οι προσπάθειές τους αντιπροσωπεύουν ένα ερευνητικό, μεθοδολογικό και ερμηνευτικό έτος μηδέν, καθώς απορρίπτονται συλλήβδην καθετί που έχει προηγηθεί ιστοριογραφικά και αντιμετωπίζουν την κριτική ως «φυσιολογικές αντιδράσεις όσων έχουν επενδύσει συναισθηματικά στους κυρίαρχους μύθους»¹⁵, ή ως κάτι το «θλιβερό» και «ενδεικτικό μιας νοσηρής νοοτροπίας»¹⁶. Και επειδή έτσι έχουν τα πράγματα, η επιβολή των απόψεων του «νέου κύματος», οι οποίες προβλήθηκαν συστηματικά από τις εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα*, κρίνεται απαραίτητη προκειμένου «να ξεπεράσουμε το νοσηρό κλίμα του ρεβανσισμού της μνήμης, [...] τις υστερικές καταγγελίες, το ζυνήγ μαγισσών και τη συννομοσιολογία» διαφορετικά, «είμαστε καταδικασμένοι να παραμένουμε εσαεί αγκυλωμένοι σε μια άγνη ανάνηψη του παρελθόντος», «επιλέγοντας», μεταξύ άλλων, την «πνευματική στείρωσή»¹⁷. Δηλωτικός της αντίληψής του περί δεοντολογίας, αλλά και μιας προβληματικής εξοικείωσης με την υπάρχουσα επιστημονική βιβλιογραφία, είναι ο ισχυρισμός του «νέου κύματος» ότι ένα από τα «καινοτόμα στοιχεία» που κομίζει είναι η «συστηματική εμπειρική έρευνα»¹⁸, προφανώς διότι οι προηγούμενοι κρίνονται ελλειπείς ακόμη και ως προς τα απολύτως χρειώδη. Τέλος, σε ρόλο επικουρικό, δεν λείπει και η οριενταλιστική αντιμετώπιση της πρόσφατης ελληνικής ιστοριογραφίας από τον Μαζάουερ, ο οποίος την εγκρίνει διότι θεωρούσε τους Έλληνες «παιχνιδάκι των Μεγάλων Δυνάμεων, πράκτορες ή χοροίδα της Αριστεράς ή της Δεξιάς», αλλά και διότι έβλεπε την «ιστορία» ως «μια υπόθεση των πόλεων-του Λονδίνου, της Μόσχας, της Αθήνας- και οι λόφοι, τα νησιά και οι κοιλάδες μαφίζων στο σκοτάδι». Για τον φωτισμό τους, αλλά και για την προβολή του «νέου κύματος», ο Μαζάουερ επιστρατεύει καίρια και προδήλως σχετικά επιχειρήματα όπως «το περιβάλλον», η «μετανάστευση», «τα καπρίτσια των χρηματιστηριακών αγορών», η «απειλή της διεθνούς τρομοκρατίας» και η «αμφισβήτηση» του κράτους¹⁹.

Ασφαλώς, «το παλιό και το "νέο" δεν υπάρχει επειδή έτσι το ορίζουμε», εκτός και αν η ερμηνευτική καινοτομία του «νέου κύματος» είναι η επιστροφή στη θεωρία των τριών γύρων και η εκ νέου ανακάλυψη του Μεγίστου²⁰. Ωστόσο, οι ερμηνευτικές συντεταγμένες και

οι υπόρρητες προθέσεις του εγχειρήματος αναδύονται σε σχόλια όπως ότι «ιδιαιτέρο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνδεση της "λευκής τρομοκρατίας" με τα γεγονότα της Κατοχής»²¹, ή σε αναφορές στον τρόπο διά του οποίου

ξέφυγε ολοκληρή η ελληνική κοινωνία από την παθολογία της υπανάπτυξης που εξακολουθεί να μαστίζει το μεγαλύτερο κομμάτι του παγκόσμιου πληθυσμού. Σήμερα είναι πιο φανερό ότι τα «γκρίζα χρόνια» της μεταπολεμικής Ελλάδας ήταν τα πιο κρίσιμα χρόνια του έλματος της χώρας και, κατά τρόπο παράδοξο και ειρωνικό, προϋπόθεση του έλματος αυτού υπήρξε η ήττα της Αριστεράς στον Εμφύλιο²².

Και χωρίς, βεβαίως, να αντιπαρέχεται κανείς τα Δεκεμβριανά, κατά τα οποία τέθηκαν τα θεμέλια για την ήττα της Αριστεράς και το μεγάλο άλμα της Ελλάδας προς τα εμπρός:

Αν υπάρχει ένα θετικό στοιχείο στην τραγωδία της Δεκεμβριανής σύρραξης, αυτό αναμφισβήτητα είναι η έκβασή της: η απομάκρυνση, δηλαδή, της προοπτικής μιας κομμουνιστικής επικράτησης με τραγικές συνέπειες για τη χώρα²³.

Αυτό που «μυρίζει ναφθαλίνη» δεν είναι, όπως διατείνεται ο Καλύβας²⁴, η συζήτηση για τον κομμουνισμό, αλλά τα ίδια τα επιχειρήματα του «νέου κύματος». Αν «νέο» μπορεί να θεωρηθεί μόνον αυτό που ανοίγει νέους αναλυτικούς και ερμηνευτικούς δρόμους, τότε η κατάληξη του «νέου κύματος» θα μπορούσε κάλλιστα να είναι το βήμα της βουλής τον Μάιο του 1946. Εκεί ο πρωθυπουργός και αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος Κωνσταντίνος Τσαλδάρης δικαιολόγησε αναδρομικά τον διωγμό της Αριστεράς μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, ισχυριζόμενος ότι

η κληρονομιά του παρελθόντος και ιδιαίτερος η φρίκη των Δεκεμβριανών έχουν προκαλέσει τοσαύτην αναταραχήν, ώστε να μην είναι εύκολον να μεταπηδήσωμεν ευχερώς και ταχέως αλλά και σταθερώς εις την ήρεμον περίοδον²⁵.

Η ένδεια ουσιαστικών και πραγματικά νέων επιχειρημάτων της επανακάμπτουσας συντηρητικής ιστοριογραφίας είναι προφανής. Το επιχείρημα του Τσαλδάρη ότι οι διώξεις εναντίον της Αριστεράς μετά τον Φεβρουάριο του 1945 αποτελούσαν την αναπόφευκτη ανταπόδοση της βίας που είχε ασκήσει το ΕΑΜ κατά την περίοδο της Κατοχής, διαθέτει περιορισμένη ερμηνευτική εμβέλεια. Εν μέρει, αλλά μόνον εν μέρει, και σε τοπικό επίπεδο, μπορεί να ερμηνεύσει τη βία κατά της Αριστεράς το 1945-1946 εκ μέρους ενόπλων αλλά ατάκτων μοναρχικών ομάδων, καθώς και τις πράξεις αντεκδίκησης εκ μέρους ανωνύμων και μεμονωμένων ατόμων· αδυνατεί, όμως, να ερμηνεύσει τον διωγμό και τη βία εναντίον των μη βασιλοφρόνων που δεν είχαν προσχωρήσει στις τάξεις του ΕΑΜ. Εν συνεχεία, το επιχείρημα της αναπόφευκτης –και, ενδεχομένως, δίκαιης– αντεκδίκησης αδυνατεί να ερμηνεύσει τις διάφορες μορφές διακρίσεων και διωγμών εναντίον αριστερών και μη βασιλοφρόνων που διέπραξαν οι κρατικές αρχές και υπηρεσίες. Άλλωστε μια από τις πλέον απερίφραστες δημόσιες καταγγελίες εναντίον της «τρομοκρατίας της άκρας δεξιάς», η οποία καθιστούσε «αφόρητον την ζωήν των μη βασιλοφρόνων πολιτών», έγινε τον Ιούνιο του

1945 από τον Θεμιστοκλή Σοφούλη και άλλες τέσσερις προσωπικότητες του «πάλαιονημοκρατικού κέντρου», των οποίων η στάση έναντι του ΕΑΜ και του ΚΚΕ κυμαινотαν από την αδιαφορία ως την εχθρότητα²⁶.

Πάντως, για να μην είναι καταφανής η οπισθοδρόμηση στα επιχειρήματα του Λάϊζον Κομματός τον 1946, γίνεται και μια προσπάθεια συμψηφισμού των ευθινών, η οποία, αν δεν συνιστά συνειδητή διαστρέβλωση, οπωσδήποτε προδίδει πραγματολογική άγνοια:

Τελικά, και οι δύο πλευρές παρξάβισαν είτε το πνεύμα είτε το γράμμα της συμφωνίας της Βαρυζιάς, οι μεν ανεχόμενοι τη βία των παρακρατικών συμμοριών, οι δε παρέχοντας τους την ιδανική αφορμή ως προς αυτό, εφόσον είχαν κρύψει το μεγαλύτερο κομμάτι του οπλισμού του ΕΛΑΣ²⁷.

Επίλογος

Παρά την προσπάθεια συμψηφισμού, το εξηγητικό μοντέλο της «κόκκινης τρομοκρατίας» ανάγεται σε πλήρες και αυτο-αναφορικό σύστημα που δεν επιδέχεται αμφισβήτησης διότι προτείνεται σαν να μην περιέχει αμφίβολες προτασεις: οι αριθμοί των «σφαγιασθέντων υπό των κομμουνιστών» είναι μάλλον τα μοναδικά εμπειρικά δεδομένα που μιλούν από μόνα τους. Όμως, μια άλλου τύπου διεπιστημονική θεώρηση θα έδειχνε ότι είναι δύσκολο να αποδείξει κανείς ότι ένα σύστημα είναι συνεπές και όχι αντιφατικό μόνο με βάση τα αξιώματα που περιέχονται σε αυτό το ίδιο το σύστημα· για να γίνει αυτό, πρέπει να βγει κανείς από το σύστημα και να επιβάλει ένα ή και άλλα, συμπληρωματικά αξιώματα, εξωτερικά σε σχέση με αυτό. Η συνολική αλήθεια δεν μπορεί να κλειστεί σε ένα πεπερασμένο σύστημα διότι κανένα πεπερασμένο σύστημα δεν είναι πλήρες²⁸. Στην περίπτωση του «νέου κύματος», όμως, το μερικό απολιντοποιείται, παρακάμπτεται η διαλέκτική σχέση του με το γενικό, και προβάλλεται ως αυτοτελής αλήθεια έχουσα καθολική ισχύ. Υπό άλλες συνθήκες, αυτή η προέκταση συμπερασμάτων που βασίζονται σε πολύ μικρό όγκο δεδομένων θα κατέρρευτε κάθε αξίωση επιστημοσύνης, τώρα όμως προβάλλεται ως μεθοδολογική ανανέωση και «νέα ιστορία από τα κάτω», η οποία όμως στην περίπτωση αυτή δεν κατορθώνει άλλο από το να ανακαλύπτει εκ νέου την πηγάδα του Μετρίγαλά και το κονφευβουζόντι σε σονσκεινασία «διεπιστημονικότητας», «αποφόρτισης» και «αποστασιοποίησης».

Αν υπάρχει ένα όφελος από την αναβίωση της συντηρητικής ιστοριογραφίας είναι ότι αρχίζουν πλέον να διαφαίνονται τα αδιέξοδα των προσπαθειών κανοναρχησης των μεθολογικών, αναλυτικών και ερμηνευτικών προτεραιοτήτων και προσεγγίσεων. Ο κανονιστικός λόγος του «νέου κύματος» προσπαθεί να επιβάλει το δικό του μεθολογικό και ερμηνευτικό δόγμα, απορρίπτοντας και προκρίνοντας ερμηνευτικές προσεγγίσεις και προτεραιότητες με τρόπο αυθαίρετο και αλαζονικό: για παράδειγμα, ερωτήματα όπως «τι έφταιξε για το τελικό αποτέλεσμα» – δηλαδή ποια ήταν τα αίτια της συγκεκριμένης εξέλιξης ενός ιστορικού φαινομένου, ή «ποια ήταν η “πρωματιτική” στρατηγική του ΚΚΕ το 1944 ή το 1946 [...] συχνά αφορούσαν μεταφυσικά ζητήματα με περιορισμένο ή χωρίς πραγματικό περιεχόμενο τα οποία εξιτηρετούσαν ανεδαιφικές, πλέον σχολπιμότητες»²⁹.

Χρειάζεται να παρακολουθηθεί κανείς συστηματικά την πρόσφατη ιστοριογραφική παραγωγή για την ιστορία του Ψυχρού Πολέμου –στην οποία ασφαλώς και ανήκει η ελληνική ιστορία της δεκαετίας του 1940– για να αντιληφθεί ότι οι μεθοδολογικές, αναλυτικές και ερμηνευτικές ακαμψίες και εμμονές που υπάρχουν εγγενώς σε κάθε προσπάθεια κανονόρχησης μάλλον διευρύνουν το χάσμα μεταξύ όσων λέγονται και γράφονται στην Ελλάδα και όσων λέγονται και γράφονται διεθνώς. Ένα μόνο παράδειγμα, έστω ως υπαινικτικό υστερόγραφο: για την τέχνη και την τεχνική του υπολογισμού των «θυμάτων του κομμουνισμού» στη Σοβιετική Ένωση, και για τις ακροβασίες των σοβιετολόγων τις Δύσης, ο Moshe Lewin υπενθυμίζει ότι ο αντικομμουνισμός δεν συνιστά επιστημονικό εργαλείο για την προσέγγιση της ιστορίας της Σοβιετικής Ένωσης, όπως άλλωστε στερείται σοβαρότητας και η προσπάθεια «εκσταλινισμού» ολόκληρου του Σοβιετικού φαινομένου, σαν ολόκληρη η ΕΣΣΔ να ήταν ένα απέραντο γκουλάγκ από το 1917 ως το 1991³⁰. Κατ' αναλογία, ο αντικομμουνισμός δεν συνιστά επιστημονική βάση για τη μελέτη της ιστορίας της Ελλάδας στη δεκαετία του 1940, ούτε βεβαίως η πολιτική του ΕΑΜ και του ΚΚΕ στα χρόνια εκείνα κυμαινόταν μεταξύ Μελιγαλά και κονσερβοκουτιού.

Σημειώσεις

1. Σ. Καλφίτσ, «Ο ακρωτηριασμός της λογικής», *Το Βήμα/Νέες Εποχές*, 19 Φεβρουαρίου 2006, σ. Α64/96.

2. C. Beard, *Open Door at Home: A Trial Philosophy of National Interest* (London [New York]: Greenwood Press, 1972 [1935]), σσ. 36-38. Για την αξία και την επικαιρότητα των θέσεων του Beard, βλ. A. Bacevich, *American Empire: The Realities and Consequences of US Diplomacy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002), σσ. 11-23.

3. W. Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*, αναθεωρημένη έκδοση (New York: Norton, 1972 [1959]), σσ. 50-52· του ιδίου, *The Contours of American History* (New York: Cape, 1966 [1961]), σσ. 17, 355, 454-464· του ιδίου, *Empire as a Way of Life: An Essay on the Causes and Character of America's Present Predicament along with a Few Thoughts about an Alternative* (New York: Oxford University Press, 1980), σσ. 113-128· βλ. επίσης, A. Bacevich, *ο.π.*, σσ. 23-31.

4. Η Ιαπωνία συνήκολόγησε στις 2 Σεπτεμβρίου 1945.

5. A. Spitzer, *Historical Truth and Lies about the Past: Reflections on Dewey, Dreyfus, de Man and Reagan* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1996), σσ. 97-100· F. Halliday, *The Making of the Second Cold War*, 2^η έκδοση (London: Verso, 1986), σ. 243.

6. R.L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War* (Washington, DC: The Brookings Institution, 1994),), σσ. 9-10, 98-99, 235-236.

7. F. Halliday, *ο.π.*, σσ. 242-243.

8. Για μια πρώτη αποτίμηση αυτής της προσπάθειας, βλ. L. Adler και T. Paterson, «Red Fascism: The Merger of Nazi Germany and Soviet Russia in the American Image of Totalitarianism, 1930s-1950s», *American Historical Review*, τόμος 75 (Απρίλιος 1970), σσ. 1046-1064.

9. S. Kalyvas, «Red Terror: Leftist Violence during the Occupation», στο M. Mazower (επιμ.), *After the War Was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960* (Princeton: Princeton University Press, 2000), σσ. 142-183· ελληνική έκδοση: M. Mazower (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, 2^η έκδ. (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004), σσ. 161-204. Βλ. την κριτική στις θέσεις του Καλφίτς και βιβλιοκριτική του τόμου αυτού από τον Thanasis D. Sfikas στο *Journal of Cold War Studies*, τόμ. 4, αρ. 3 (Καλοκαίρι 2002), σσ. 137-140· Θ.Δ. Σφήκας, «Για τη μεταπολεμική ανασυγκρότηση», στο *Ιστορία*, τόμ. 13 (2003), σσ. 192-201. Οι παραπομπές που ακολουθούν είναι στη δεύτερη ελληνική έκδοση.

10. Σ. Καλφίτσ και Ν. Μαραντζίδης, «Νέες τάσεις στη μελέτη του εμφυλίου πολέμου», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*,

20-21 Μαρτίου 2004, σ. 10. Βλ. επίσης, Μ. Μαζαώρου, «Κανένas από τους μύθους δεν αντέχει πλέον ...», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*, 20-21 Μαρτίου 2004, σ. 10.

11. Η μετάφραση δική μου – Θ.Δ.Σ. Το «most probably» του αγγλικού προτιμάται αποδίδεται με το «ενδεχομένως» στην ελληνική μετάφραση του βιβλίου. Πρβλ. σ. 147 και 166 αντιστοιχώς των δυο εκδόσεων.

12. Η μετάφραση και πάλι δική μου – Θ.Δ.Σ. Το «pioneering study» αποδίδεται με το «καινοτομος μελέτη». Πρβλ. σ. 16 και 25 αντιστοιχώς των δυο εκδόσεων.

13. Σ. Καλιφάς και Ν. Μαριντζίδης, «Νέες τάσεις στη μελέτη του εμφύλιου πολέμου», ο.π., σ. 10, και Μ. Μαζαώρου, «Κανένas από τους μύθους δεν αντέχει πλέον ...», ο.π., σ. 10. Πρβλ. Χ. Φλάσιερ, βιβλιοκρισία του Μ. Mazower (επιμ.), ο.π., *Επιστημη και Κοινωνία*, τόμ. 11 (Φθινόπωρο 2003), σσ. 276-277. Ι. Παπαθανασίου, «Στρατευμένες ιστορίες και ιστοριογραφία: προϋποθέσεις στη συζήτηση για τη δεκαετία του 1940», *Η Κυριακάτικη Αυγή/Ενθέματα*, 9 Μαΐου 2004, σσ. 24-25. Η. Νικολακοπούλος, «“Η κοκκίνη βία” και ο εξαγνισμός των δοσούλων: μια δήθεν ανθρωπολογική προσέγγιση», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*, 22-23 Μαΐου 2004, σσ. 10-11. Θ.Δ. Σφήκας, *Πόλεμος και Ειρήνη στη στρατηγική του ΚΚΕ 1945-1949* (Αθήνα: Φύλιστοι, 2001), σσ. 74-75· τον ίδιο, «Ένα ιστοριογραφικό ταξίδι στη χώρα του Γκιούλφρε: η ελληνική ιστοριογραφία και οι διεθνείς διαστάσεις του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου», *Δαδώνη* (Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων), τόμος 33 (2004), σσ. 311-363.

14. Με απτόν τον προγραμματισμό τούτον αφορισμό αγγίζει το άρθρο του Σ. Καλιφά, «Αθως η ενοχος. Ο εμφύλιος πόλεμος και η ιδεολογική χρήση της ιστορίας», *Το Βήμα/Βιβλία*, 9 Μαρτίου 2003, σ. 11, που αποτελεί βιβλιοκρισία του Α. Ελεφάντης, *Μας πήραν την Αθήνα ... Ξαναδιαβάζοντας μερικά σημεία της Ιστορίας 1940-1950* (Αθήνα: Βιβλιογράμ, 2002). Για τη “νέα “ορθοδοξία”” μετά το 1981, δηλαδή τη χρήση της ιστορίας του Εμφυλίου από τη σκοπιά των ηττημένων, βλ. επίσης, Γ.Θ. Μανφορδόρατος, «Η “ρεβάνς” των ηττημένων», *Το Βήμα/Νέες Εποχές*, 17 Οκτωβρίου 1999, σ. Β6. Κατά τον Γ.Θ. Μανφορδόρατο, η “πρεμονία” του ιστοριογραφικού λόγου των ηττημένων “συμπαράσχει ακόμη και εγχείρες εφημερίδες της νικητρίας παρταξής που υπηρξαν άλλοτε πιστοί θεματοφύλακες της ιστορικής της μνήμης”. Ο “ράφον ομολογεί την ενοχή του στην αποπλάνηση ενός τέτοιου “πιστού θεματοφύλακα” βλ. Θ.Δ. Σφήκας, «Ο Εμφύλιος Πόλεμος», *Καθημερινή/Επτά Ημέρες*, 21 Νοεμβρίου 1999, σσ. 12-15.

15. Σ. Καλιφάς, «Ποιοι φοβούνται την επιστημονική έρευνα της ιστορίας μας;», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*, 8-9 Νοεμβρίου 2003, σ. 7. Βλ. επίσης Σ. Καλιφάς, «Εμφύλιος Πόλεμος (1943-1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο», *Επιστημη και Κοινωνία*, τόμ. 11 (Φθινόπωρο 2003), σσ. 37-70.

16. Σ. Καλιφάς, «Επανάσταση, εκκαθαρίσεις και “πράσινα αλογά”», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*, 8-9 Μαΐου 2004, σ. 13· βλ. επίσης, τον ίδιο, «Αριστερή βία: μύθοι και πραγματικότητα», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*, 8-9 Μαΐου 2004, σ. 13.

17. Σ. Καλιφάς, «Ποιοι φοβούνται την επιστημονική έρευνα της ιστορίας μας;», ο.π., σ. 31/7.

18. Σ. Καλιφάς και Ν. Μαριντζίδης, «Νέες τάσεις στη μελέτη του εμφύλιου πολέμου», ο.π., σ. 10· βλ. επίσης, Σ. Καλιφάς, «Εμφύλιος Πόλεμος (1943-1949): το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο», ο.π., σσ. 38-40.

19. Μ. Μαζαώρου, «Κανένas από τους μύθους δεν αντέχει πλέον ...», ο.π., σ. 10.

20. Ι. Παπαθανασίου, «Στρατευμένες ιστορίες και ιστοριογραφία», ο.π., σ. 25.

21. Σ. Καλιφάς και Ν. Μαριντζίδης, «Νέες τάσεις στη μελέτη του εμφύλιου πολέμου», ο.π., σ. 10.

22. Βλ. Σ. Καλιφάς, «Κάτω από τον φόβο και τη βία: Όταν μια προσωπική μαρτυρία καταφέρνει να φωτίσει πλευρές του Εμφυλίου που έμεναν κρυμμένες στο σκοτάδι», βιβλιοκρισία του Κ. Αθανασίου, *Υιός σημιμορίτου* (Αθήνα: Βιβλιογράμ, 2003), *Το Βήμα/Βιβλία*, 4 Απριλίου 2004, σ. 4/38.

23. Σ. Καλιφάς, «Η επιλογή της βίαιης ρήξης», *Το Βήμα/Νέες Εποχές*, 5 Δεκεμβρίου 2004, σ. 47/87.

24. Βλ. παραπάνω, σημείωση 1.

25. *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων* (εφεξής: *ΕΠΣΒΕ*), τόμ. 13 Μαΐου – 20 Ιουνίου 1946 (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1946), σσ. 12-16· το παράθεμα στη σ. 14.

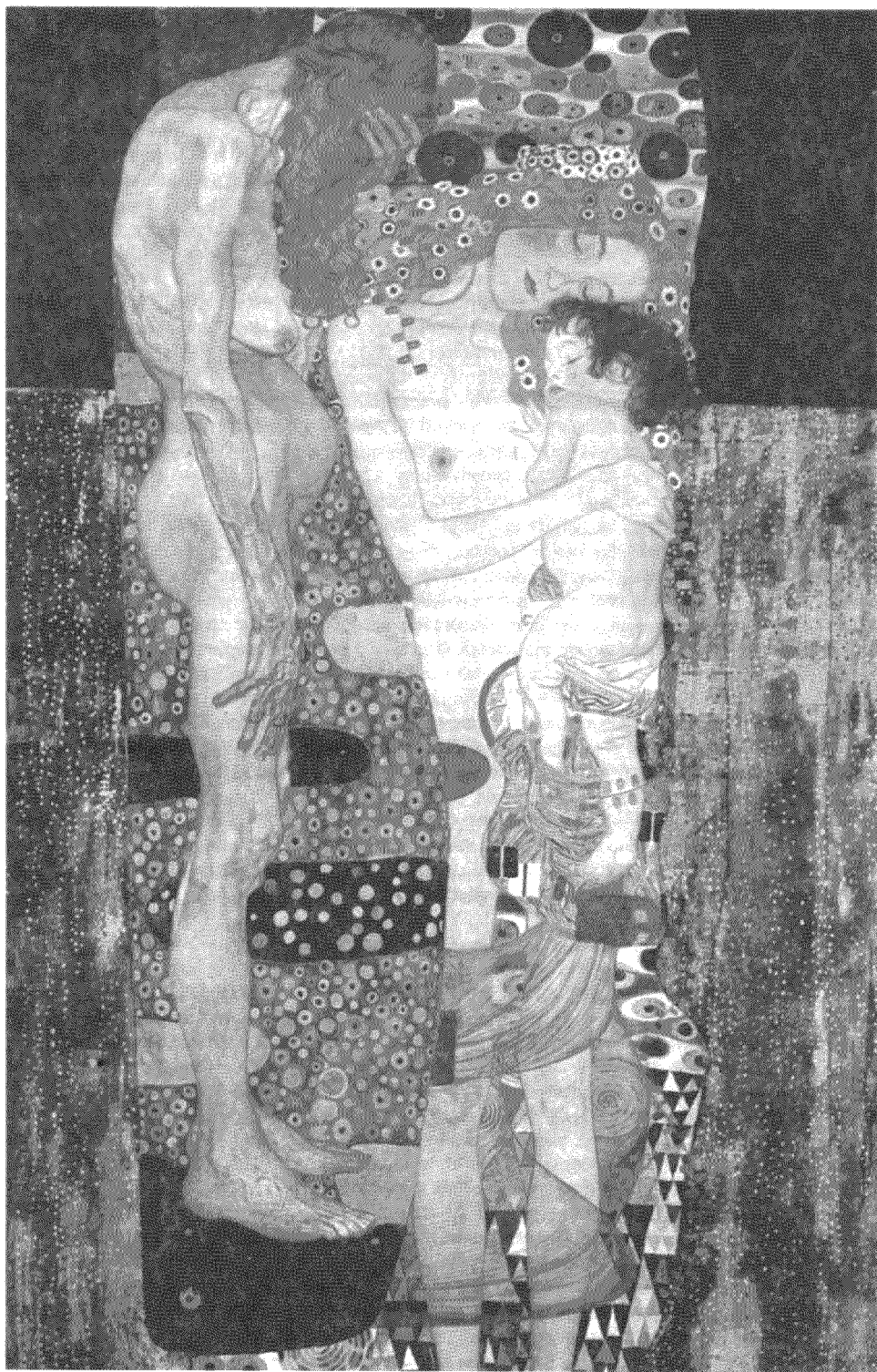
26. Θ.Δ. Σφήκας, *Πόλεμος και Ειρήνη στη στρατηγική του ΚΚΕ 1945-1949*, ο.π., σσ. 74-75.

27. Σ. Καλιφάς, «Η επιλογή της βίαιης ρήξης», ο.π., σ. 47/87.

28. Τ. Ξοιάν Τσιάν, *Χaos και Αρμονία: Η κατασκευή της Πραγματικότητας* (Αθήνα: Τραυλός, 2004), σσ. 515-516, 539-540.

29. Σ. Καλιφάς, «Εμφύλιος Πόλεμος (1943-1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο», ο.π., σ. 41· Σ. Καλιφάς και Ν. Μαριντζίδης, «Νέες τάσεις στη μελέτη του εμφύλιου πολέμου», ο.π., σ. 10.

30. Μ. Lewin, *The Soviet Century* (London: Verso, 2005), σσ. 4, 98-126, 378, 397-402.

Gustav Klimt, Οι τρεις ηλικίες της ζωής (λεπτομέρεια), 1905